

Украины в вопросе унификации структуры библиографических записей электронного каталога в соответствии с международными требованиями, определении тематических точек доступа, разработки и внедрения единой методики предметизации документов и определения ключевых слов.

It was implemented within this research work comparative analysis of methodical approaches for compiling of bibliographic Data within digitally generated catalogues and search in Data search-and-find

systems in major libraries in Ukraine. It was also scrutinized deviations in bibliographic record within digitally generated catalogues. Moreover, it was also emphasized the libraries in Ukraine trend to join efforts in regard to unify the structure of bibliographic record within digitally generated catalogues vide international requirements, determination of topic access points, working out and implementation of Single methodology of subjectisation of documents and identification of keywords.

Надійшла до редакції 21 вересня 2018 року

УДК 378.147:01](477)

Оксана Матвієнко,
доктор педагогічних наук,
кандидат технічних наук,
професор КНУКіМ

Бібліотечна освіта в Україні: "креативне руйнування" чи шлях до поступового зникнення?

Розглянуто сучасний стан бібліотечної освіти в Україні й окреслено його головні ознаки, з-поміж яких стратифікація професійної зайнятості в інформаційній сфері, стагнація наукових шкіл із досліджень бібліотечної освіти та бібліотечної професії, брак пропозицій бібліотечних студій серед закладів вищої освіти. Зроблено висновки щодо потреби безперервного педагогічного прогнозування як одного із засобів подолання проблем і суперечностей у сучасній бібліотечній освіті.

Ключові слова: бібліотечна освіта, креативне руйнування, бібліотечна журналістика, педагогічне прогнозування

Постановка проблеми. Проблематика сучасної бібліотечної освіти, її змісту, структури й перспектив розвитку нині доволі актуальна, а отже потребує відповіді на запитання: куди рухатися далі? Дискусійні аспекти розвитку бібліотечної освіти характеризуються низкою ознак, окремі з яких розглянемо докладніше:

1. Стратифікація професійної зайнятості в інформаційній сфері й виокремлення нових "ринкових" професій.

2. Втрата бібліотечною освітою самостійності й представлення "бібліотечного" складника лише на рівні ключового слова у назві спеціальності.

3. Бібліотечна освіта й професія не є пріоритетними темами у системних бібліотекознавчих дослідженнях.

4. На рекламних майданчиках, у групах факультетів і кафедр у Facebook бібліотекознавчі студії не пропонують навіть ті заклади вищої освіти, для яких бібліотечна освіта є "історично" профільною.

Отже, виразна тенденція до майже повної відмови від бібліотечної освіти — і в її "традиційному" розумінні, і в інноваційних стратегіях та перспективах.

Така ситуація викликає закономірне запитання: відбувається реконструкція бібліотечної освіти — руйнування старої та створення нової її моделі, що за

висловом Й. Шумперта, є "творчим" або "креативним руйнуванням", чи це процес витіснення бібліотечної освіти (а згодом і фаху) за межі професійного простору інформаційної діяльності?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена проблематика становить об'єкт дослідження багатьох вітчизняних бібліотекознавців, які, зокрема, аналізують сучасні концепції вдосконалення бібліотечно-інформаційної освіти (Н. Бачинська, Т. Новальська [3;13]), вивчають безперервну бібліотечну освіту в історико-педагогічному контексті (Л. Загородня [9]), сучасні тренди модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти України та проблеми її стандартизації (А. Соляник [15]), пропонують інноваційну модель бібліотечної освіти (Г. Шемяева [19]). Прикметно, що висновки В. Бездрабко [4] щодо стану архівної освіти та чинників, які його спричинили, цілком екстраполюються і на предмет пропонованої публікації.

Ознакою пошуків місця бібліотекаря в сучасному світі є впровадження терміна "бібліотечна журналістика" [11], під яким розуміють прес-посередництво, творчу взаємодію зі ЗМІ, створення власного журналістського продукту, зокрема теле- й радіоматеріалів. Зауважимо, що в такому контексті термін "бібліотечна журналістика" насамперед спрямований

на штучне підвищення соціально-професійної ієрархії бібліотечної справи, що спричиняє маніпулювання набором компетенцій бібліотечного фахівця.

Зокрема, на думку Р. Ріжко [14], кваліфікація "бібліотечного журналіста" передбачає навички підготовки матеріалів у різних жанрах журналістики, він повинен писати/знімати так, щоб привернути увагу читачів/глядачів, мати журналістську інтуїцію, вдало використовувати художні засоби мови, лаконічно й влучно відповідати на запитання ЗМІ, що наразі є спеціальним видом професійної діяльності, який відрізняється від власне бібліотечної справи.

Водночас зауважимо, що наукові пошуки у напрямі розширення професіограми бібліотечного фахівця й введення до неї компетенцій, притаманних іншим спеціальностям (із чітким визначенням, якою мірою бібліотекарі мають ними володіти), є позитивною ознакою зародження нової моделі фахівця.

Проблематику бібліотечної освіти у різноманітних її аспектах широко обговорюють і на наукових конференціях, присвячених як суто бібліотечній справі, так і актуальним питанням педагогіки й психології [7 та ін.].

Суттєвий кількісний та якісний вимір наукових публікацій щодо бібліотечної освіти характеризується одночасною стагнацією відповідних наукових шкіл (зокрема, бібліотечної професіології й бібліотечної освіти), як наслідок — браком системних досліджень і несформованістю прогностичної моделі фахівця, що, як об'єктивно необхідний складник розвитку будь-якого освітнього напрямку, могла б згодом "капіталізуватись" у ринкових стратегіях закладів вищої освіти.

Мета статті — окреслити проблематику "бібліотечної" складника у межах освітньої спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Виклад основного матеріалу. Практика бібліотечної освіти нині випереджає теоретичну рефлексію її стану й перебуває під впливом змін у бібліосфері загалом і змін освітньої програми бібліотечної освіти зокрема. Важливим чинником розвитку бібліотечної освіти є втрата нею статусу самостійної та функціонування у межах нової узагальненої спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Заклади вищої освіти, ліцензовані за цією спеціальністю (значна кількість яких — технічного спрямування), насамперед акцентують на складникові "інформаційна справа", пропонуючи в його межах освітні програми з документознавства, інформаційної діяльності, зв'язків із громадськістю тощо.

Важливою характеристикою сучасного стану спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" є ситуація, за якої університети, які "історично" здійснювали підготовку бібліотекарів, мають науково-педагогічні школи, досвід професійної освіти за бібліотечним фахом, не пропонують навчальної програми власне *бібліотечної освіти*.

Бібліотечна освіта у кількісному вимірі *переходить до рзряду ексклюзивної*, а у сучасних соціально-економічних умовах виразна тенденція до її поступового зникнення.

Активні прибічники розвитку складника "інформаційна справа" у межах спеціальності 029 на наукових конференціях [12] виступають із пропозиціями "...залишити бібліотечну освіту на рівні технікуму" (за висловом доповідача. — О. М.), а в системі вищої освіти — здійснювати підготовку "універсального інформаційного фахівця", утворюючи, таким чином, "загальноінформаційну" ідентичність професіонала. Аргументують ці пропозиції тим, що "і бібліотечна, і архівна справа — це інформаційна діяльність". Акцент на "всезагальності" інформаційної діяльності, який, на перший погляд, видається цілком доречним, насправді розмиває професійне поле не тільки бібліотечної, а й загалом діяльності в галузі професійного інформаційного забезпечення фахівців різноманітних предметних сфер, і теоретичний зміст цього аргументу докорінно змінює систему функцій бібліотеки, зводячи їх до опису, зберігання й видавання літератури. Некоректним із боку неофітів нової спеціальності є спрощення бібліотечної роботи тільки до інформаційної функції, оскільки нині не менш актуальною є *аксіологічна парадигма* розвитку бібліотеки [18 та ін.], у межах якої досліджуються її соціально-комунікативні завдання, враховується суспільна роль, імперативом визначається спрямованість на загальнолюдські цінності, а дослідницький ландшафт нині поширюється до проблем національної безпеки.

Принципово важливою є конкурентоспроможність бібліотечного фахівця на ринку праці. Приєднуємося до думки Н. Сумро [17], яка стверджує, що підготовка конкурентоспроможних бібліотечних фахівців пов'язана із формуванням інтегративних умінь і навичок, які надають можливість фахівцю обирати найвигідніші позиції на ринку праці, однак зауважимо, що така "інтегративність" не повинна замінити власне бібліотечну професію. Дослідниця також зауважує про динаміку затребуваності бібліотечних кадрів у різні історичні періоди і вважає її важливою умовою конкурентоспроможності майбутнього фахівця. Ця теза, належним чином обґрунтована та підсилена відповідними концептами, може слугувати методологічною основою наукових розвідок, прогнозів і конкретних пропозицій.

Очевидно, що нові виклики, які постають перед суспільством, зумовлюють зміни у бібліотечній освіті й потребують залучення *методології педагогічної науки* для розв'язання нагальних проблем і прогнозування моделі майбутнього фахівця.

Педагогічна наука розрізняє педагогічні ситуації "неекстремального" (за типологізацією Б. Гершунського [6]) характеру, тобто такі, що жорстко не обмежені у часі для ухвалення рішень (зокрема, проблеми, пов'язані з розробленням відносно довготермінової стратегії розвитку освітньо-педагогічної діяльності), і педагогічними завданнями "екстремального" характеру, які потребують оперативних тактичних рішень. Однак "неекстремальність" розроблення довготермінових стратегій розвитку бібліотечної освіти в межах спеціальності "Інформаційна, бібліо-

течна та архівна справа" є умовною, оскільки наукове обґрунтування й проектування цілісних навчально-виховних систем у бібліотечній освіті на всіх освітніх рівнях є запорукою її збереження.

Методологічною основою дослідницької діяльності, яка мала б передувати ухваленню та реалізації управлінських рішень щодо введення освітніх програм, є *педагогічне прогнозування*. Б. Гершунський [6], наголошуючи на тому, що процес педагогічного прогнозування — не лише екстраполяція виявлених тенденцій, не сукупність передбачень і суб'єктивних думок, трактує його так: *педагогічне прогнозування* — спеціально організований комплекс наукових досліджень, спрямованих на одержання вірогідної випереджальної інформації про розвиток відповідних педагогічних об'єктів для оптимізації змісту, методів, засобів та організаційних форм навчально-виховної діяльності. Наголосимо, що подібних досліджень не меншою мірою потребує й складник "інформаційна справа".

Недостатнє системне вивчення бібліотечної освіти та несформованість прогностичної моделі бібліотечного фахівця спричиняє стихійно-емпіричний підхід до її розвитку, презентуючи полярні результати — від формального "осучаснення" назв навчальних дисциплін із намаганням зберегти їх початковий зміст, до пропозиції спеціалізацій, не притаманних бібліотечній діяльності або ж не очевидних в її межах. Бібліотечна освіта як складний освітньо-педагогічний феномен із тривалою історією розвитку й становлення, потребує не тільки "амбіційних" назв бібліотечних спеціалізацій у маркетингових заходах закладів вищої освіти, а насамперед сутнісного аналізу стану, перспектив розвитку професії та побудови науково обґрунтованої прогностичної моделі фахівця.

Розроблення стандарту бібліотечної освіти на основі думок експертів, обраних МОН на конкурсній основі, є новацією в напрямі розвитку демократичних засад реформування організаційних принципів формування методології та змісту освіти [15], однак бібліотечна освіта в системному її розумінні потребує науково обґрунтованих підходів і поглибленого аналізу — і як об'єкт педагогічної діяльності, і як складник в об'єктно-предметних зв'язках бібліотекознавства.

Такі можливості надає чинний паспорт наукової спеціальності 27.00.03 — *Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство*, в якому одним із напрямів запропоновано *дослідження книгознавчої, бібліотечно-інформаційної освіти та підготовка кадрів для документально-комунікаційних установ*.

Пошук дисертаційних бібліотекознавчих робіт "освітнього спрямування" (до 2015 р.) [8; 10], виконаних у межах цієї наукової спеціальності, виявив різноманітність тематики й наявність предметних досліджень інноваційної політики бібліотек, бібліотек у системі наукової комунікації, бібліотек у системі політичної комунікації, інформаційно-аналітичної, довідково-бібліографічної діяльності бібліотек, інформаційно-діагностики веб-ресурсів, комерціалізації бібліотечно-інформаційної діяльності, комп'ютери-

зації бібліографічної діяльності бібліотек тощо і засвідчив критично незначну кількість робіт, присвячених бібліотечній освіті.

Бібліотекознавчі дослідження зосереджено переважно на розвитку *бібліотек* — їх інформаційно-ресурсному складникові, аналітичній, комерційній та PR-діяльності, полишаючи поза увагою зміст освіти, компетенції та професійну культуру власне *бібліотекаря*. Такий підхід цілком вкладається у документну (структурно-функціональну) та інформаційну концепції бібліотекознавства, які запропонували Ю. Столяров і В. Скворцов. І хоча ці концепції не виключають бібліотекаря, абсолютизація уваги вітчизняних дослідників до документа (інформації) у функціональній структурі бібліотеки, її матеріально-технічної бази та функціонування в умовах інформатизації й ринковості суспільства може призвести до *"бібліотеки без бібліотекаря"*. Водночас зауважимо, що результати згаданих досліджень вітчизняних науковців можуть бути узагальнені, сформульовані й представлені "мовою" освітньо-професійних компетенцій майбутнього фахівця. Ймовірно, цей метод дасть змогу концептуально окреслити модель бібліотечного фахівця нового типу.

Огляд зарубіжних публікацій щодо розвитку бібліотечної професії свідчить, що у середовищі закордонних колег також виразна тенденція до "витіснення" назви професії "бібліотекар", науковці наголошують на її трансформації у "кіберпрофесію" й пропонують терміни "кібербібліотекарі" (cybrarians) [2], "координатори контенту" та ін.

Тенденції до латентності назви професії "бібліотекар" викликають занепокоєння бібліотекознавців. Зокрема, С. Сторі [цит. за 5, с. 3] "...звинувачує бібліотекарів у тому, що вони занадто швидко прийняли нові терміни, імпортовані з іншої професії, полишивши свої, перевірені часом традиційні терміни. Немає професій, які б так охоче змінювали свою термінологію... Відмовляючись від назви своєї професії, бібліотекарі здійснюють професійне самогубство. Слід боротись із "повзучою хворобою неofilії" — любов'ю до нового лише тому, що воно — нове".

Слушним у цьому контексті є й висловлювання відомого дослідника бібліотечної справи Ю. Столярова, який зазначив, що "...вся тисячолітня історія бібліотек складається з невдалих спроб вписатись у невластиві їм по суті й функціям соціальні інститути, причому кожного разу бібліотекознавці були впевнені, що місце бібліотеки у соціальній системі нарешті остаточно знайдено" [16, с. 27].

На думку американського соціолога Е. Еббота, бібліотечний фах є "федеративним" [1], оскільки "поглинає" представників іншої професійної підготовки та професійного досвіду, що дає йому змогу виживати у мінливому світі. Однак без досліджень бібліотечної освіти, без стратегічного, науково обґрунтованого бачення моделі майбутнього фахівця, бібліотечна професія ризикує втратити ідентичність і бути "поглинутою" іншими спеціальностями.

Висновки. Зміст і структура сучасної бібліотечної освіти зазнає впливу значної кількості внутрішніх і зовнішніх чинників, з-поміж яких реформування системи освіти, інтеграція з міжнародними освітніми моделями й стандартами, пошук власного місця у ринковому позиціонуванні сучасного ЗВО.

Усі проблеми й суперечності, які виникають у бібліотечній освіті в сучасних умовах, спонукають сформулювати основний методологічний принцип — *принцип безперервного педагогічного прогнозування бібліотечної освіти*. Тільки в коєволюційному розвитку бібліотечної науки й бібліотечної освіти, за умови побудови прогностичних моделей майбутнього бібліотекаря можливе конкурентне та соціальне позиціонування бібліотечної освіти й бібліотеки в сучасних умовах.

Список використаної літератури

1. *Abbot A.* Professional is mand the Future of Librarianship. — Mode of access: https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/8161/librarytrendsv46i3c_opt.pdf. — Title from the screen.
2. *Vauwens M.* The emergence of the "cybrarian": a new organisational model for corporate libraries. *Business Information Review*. — Mode of access: <https://doi.org/10.1177/0266382934234882>. — Title from the screen.
3. *Бачинська Н. А.* Базові концепції модернізації вищої бібліотечної освіти в Україні / Н. А. Бачинська // Вісник Книжкової палати. — 2015. — № 3. — С. 32—35.
4. *Бездрабко В. В.* Архівна освіта в Україні: традиції й тенденції / В. В. Бездрабко // Український історичний журнал. — 2017. — № 3. — С. 129—147.
5. *Бібліотечно-інформаційна професія за рубежом: современное состояние, проблемы, перспективы* (Обзор по материалам отечественной и зарубежной англоязычной литературы 2006—2008 гг.). — Режим доступа: http://ifapcom.ru/files/Monitoring/2009/bagrova_bib_inf_prof.pdf. — Pфuk/. — Загл. с экрана.
6. *Гершунский Б. С.* Педагогическая прогностика: методология, теория, практика / Б. С. Гершунский. — Киев : Изд-во при Киев. ун-те ИО "Вища школа", 1986. — 200 с.
7. *Гузій І. С.* До питання формування змісту професійної підготовки майбутніх фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи на основі інтегративного підходу / І. С. Гузій // Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17—18 березня 2018 р.). — 2018. — С. 3—6.
8. *Докторські дисертації зі спеціальності 27.00.03 (книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство)*. — Режим доступу: http://journ.univ.kiev.ua/NMK/?page_id=931. — Назва з екрана.
9. *Загородня Л.* Безперервна бібліотечна освіта як важливий чинник розвитку бібліотечної професії: історія та сьогодення / Л. Загородня // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — 2016. — Вип. 44. — С. 171—190.
10. *Кандидатські дисертації зі спеціальності 27.00.03 (книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство)*. — Режим доступу: http://journ.univ.kiev.ua/NMK/?page_id=902. — Назва з екрана.
11. *Косачова О.* Основні тенденції становлення бібліотечної журналістики в Україні / О. Косачова // Вісник Книжкової палати. — 2015. — № 5. — С. 48—52.
12. *Міжнародна наукова конференція "Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі"*, 15 травня 2018 р., м. Київ, кафедра соціальних комунікацій та інформаційних наук Факультету культурології Київського національного університету культури і мистецтв. — Режим доступу: <http://knukim.edu.ua/informatsiya-komunikatsiya-ta-upravlinnya-znannnyami-v-globalizovanomu-sviti-2>. — Назва з екрана.
13. *Новальська Т. В.* Наступність здобуття вищої бібліотечно-інформаційної та архівної освіти в умовах реформування / Т. В. Ковальська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2017. — № 1. — С. 4—10.
14. *Ріжко Р. Л.* Формування іміджу сучасної бібліотеки: бібліотечна журналістика. — Режим доступу: http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/2306/1/libconf15_35.pdf. — Назва з екрана.
15. *Соляник А. А.* Сучасні проблеми стандартизації вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні / А. А. Соляник // VII Міжнародна науково-практична конференція "Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: європейські орієнтири" : збірник матеріалів. — Київ : УБА, 2017. — С. 11—16.
16. *Столяров Ю. Н.* Что такое библиотека? (О ее сущности и исходных функциях) / Ю. Н. Столяров // Библиотекведение. — 1999. — № 7/12. — С. 27—28.
17. *Сумро Н. А.* Формирование конкурентоспособности библиотечно-информационных специалистов в современных условиях : автореф. дис. ... канд. пед.наук / Сумро Наталья Андреевна ; ФГБОУ ВО Каз. Гос. инс. культ. — 2016. — 21 с.
18. *Чачко А. С.* Теория библиотеки: гуманитарные и технологические проблемы в контексте ценностного (аксиологического) подхода. — Режим доступа: <http://libconf.s.narod.ru/2003/s1/chachko.htm>. — Загл. с экрана.
19. *Шемаєва Г. В.* Інноваційна модель бібліотечної освіти: перспективи реалізації / Г. В. Шемаєва // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури. — Спецвип. 40. — Харків, 2013— С. 43—49.

Рассмотрено современное состояние библиотечного образования в Украине, очерчены его главные признаки, среди которых стратификация профессиональной занятости в информационной сфере, стагнация научных школ по исследованию библиотечного образования и библиотечной профессии, отсутствие предложений библиотечных исследований среди высших учебных заведений. Сделаны выводы о необходимости непрерывного библиотечного прогнозирования как одного из средств решения проблем и противоречий в современном библиотечном образовании.

The article is devoted to the consideration of the current state of library education in Ukraine. The parameters that characterize its current state, among them stratification of professional employment in the information sphere, the stagnation of scientific schools in the research of library education and the library profession, and the lack of proposals for library studies by higher education institutions are outlined. Conclusions are made on the need for continuous pedagogical forecasting as one of the means to overcome problems and contradictions in modern library education.

Надійшла до редакції 11 вересня 2018 року